DOI: https://doi.org/10.36719/2663-4619/100/254-260

Asəf Əliyev
Naxçıvan Dövlət Universiteti
riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru
aliyevasef@ndu.edu.az
Səyyad Vəliyev
Naxçıvan Dövlət Universiteti
seyyadeliyev@ndu.edu.az
Şahin Əliyev
Naxçıvan Dövlət Universiteti
sahinaliyev@ndu.edu.az
Yadulla Həziyev
Naxçıvan Dövlət Universiteti
yadullaheziyev@ndu.edu.az
Tərxan Orucov
Naxçıvan Dövlət Universiteti
orucovterxan@ndu.edu.az

LOGİSTİK ƏMƏLİYYATLARIN YERİNƏ YETİRİLMƏSİNDƏ NƏQLİYYAT VƏ EKSPEDİTOR SİSTEMLƏRİNİN ROLU

Xülasə

Məqalədə nəqliyyat və ekspeditor sistemlərinin fəaliyyətinin ümumi məsələləri araşdırılmış, yük axınları üçün effektiv nəqliyyat və anbar xidmətləri sisteminin qurulmasının əsasları tərtib edilmişdir. Malların çatdırılması problemi ekspeditor xidmətlərinin logistikasının prinsip və metodlarından istifadə etməklə həll edilmişdir. Malların bölüşdürülməsi prosesləri üçün nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri çərçivəsində əsas logistik proseslər açıqlanaraq, yüklərin çatdırılması üçün nəqliyyat və logistika sisteminin prinsipial xüsusiyyətləri araşdırılmışdır.

Ekspeditor xidmətlərinin təşviqi prosesləri daxilində əsas logistik proseslər ortaya qoyulmaqla, çatdırılmanın nəqliyyat və logistika sistemi konsepsiyası nəzərdən keçirilmişdir.

Açar sözlər: *logistika texnologiyası, logistik əməliyyatlar, logistik proseslər, nəqliyyat-ekspedisiya xidmətləri, ekspeditor fəaliyyəti*

Asaf Aliyev
Nakhchivan State University
PhD in mathematics
aliyevasef@ndu.edu.az
Sayyad Valiyev
Nakhchivan State University
seyyadeliyev@ndu.edu.az
Shahin Aliyev
Nakhchivan State University
sahinaliyev@ndu.edu.az
Yadulla Haziyev
Nakhchivan State University
yadullaheziyev@ndu.edu.az
Tarkhan Orujov
Nakhchivan State University
orucovterxan@ndu.edu.az

The role of transportation and forwarding systems in the implementation of logistics operations

Abstract

In the article, general issues of the operation of transportation and forwarding systems have been researched, and the principles of establishing an effective transportation and warehouse services system for cargo flows have been explained. The problem of delivery of goods has been solved by using the principles and methods of logistics of forwarding services. By explaining the basic logistics processes within the framework of transportation and forwarding services for the distribution of goods, the principle features of the transportation and logistics system for the delivery of cargo have been investigated.

By presenting the basic logistics processes within the scope of the promotion processes of the forwarding services, the concept of the transportation and logistics system of the construction has been outlined.

Keywords: *logistics technology, logistics operations, logistics processes, transportation-forwarding services, forwarding activities*

Giriş

Logistika və ticarət sahəsi bütün sektorların inkişafında bünövrə rolunu oynamaqla, əlavə dəyərin və yeni iş yerlərinin yaradılmasında və gəlirliliyin artırılmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycanda keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinin yüksəldilməsi perspektivi üzərində qurulan logistika və ticarət sahəsində regional və qlobal dəyər zəncirlərinə inteqrasiya, dünyanın ən qabaqcıl təcrübələrinə dair nümunələrə əsaslanan tranzit ticarətindən yüksək gəlir əldə etmək məqsədilə əlavə dəyər yaradan xidmətlər təmin olunmaqdadır (Əliyev, 2018: 50).

Qeyd edək ki, nəqliyyat və ekspeditor xidmətlərinin logistikasının müasir inkişafı ziddiyyətli tendensiyaların təsiri ilə müşayiət olunur. Nəqliyyat kompleksinin özü iqtisadiyyatın infrastruktur sahələrindən biridir və onun fəaliyyəti ehtiyatların istehsalı ilə bağlı digər sahələrlə qarşılıqlı əlaqə ilə müəyyən edilir. Ən mühüm elementi nəqliyyat olan formalaşmış, etibarlı fəaliyyət göstərən logistika sistemi iqtisadi inkişafın katalizatoruna çevrilir.

Digər tərəfdən, nəqliyyat və ekspeditor xidmətlərinin logistikası iqtisadiyyatın xüsusi, üzvi tərkib hissəsidir, ticarət və istehsal imkanlarının regional bölgüsünün xüsusiyyətlərinə böyük təsir göstərir, təkrar istehsal proseslərində iştirak edir və mühüm tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Onu dünya iqtisadiyyatı sahəsində ümumi iqtisadi bilik və fəaliyyətin bir hissəsi kimi nəzərdən keçirməyə imkan verən iqtisadi münasibətlər sisteminin əsası kimi qəbul etmək olar (Afanasenko, 2014: 7).

Hazırda iqtisadi vəziyyət inteqrativ proseslərin sürətli inkişafına, müxtəlif təsərrüfat subyektləri arasında münasibətlərin uyğunlaşdırılmasına, onların qlobal təchizat zəncirlərinin formalaşmasında və inkişafında iştiraka açıqlığının artırılmasına kömək edir ki, bu da əmtəə axınının intensivləşdirilməsi zərurətini doğurur. Nəticədə, malların göndəricidən alıcıya ən sürətli və təhlükəsiz çatdırılmasına tələbat yaranır.

Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, müasir elmdə həm qlobal logistika sistemləri miqyasında, həm də milli iqtisadiyyat səviyyəsində nəqliyyat-ekspeditor xidmətlərinin logistikasının metodoloji əsasları kifayət qədər inkişaf etməmişdir. Ona görə də bu, logistika nəqliyyat-ekspedisiya sistemlərinin fəaliyyətinin vahid modelinin qurulması, habelə iqtisadi proseslərin mühüm tərkib hissəsi kimi nəqliyyat logistikasının yerini, rolunu və əhəmiyyətini müəyyən etmək zərurətinə gətirib çıxarır.

Məlum olduğu kimi 80-ci illərdə ekspeditorların gündəlik işi loqistika prinsipləri əsasında qurulmağa başladı ki, bu da lazımi sayda malın (xammaldan başlamış hazır məhsula qədər) zəmanətli vaxt daxilində qənaətcil və səmərəli çatdırılmasını tələb edirdi. Bu iş yalnız mal istehsalçılarının kompyuterləri ilə ekspeditorların kompyuterlərinin əlaqəsinin texniki cəhətdən təmin edilməsindən sonra mümkün oldu. Kompyuterlər arasında əlaqə yaradılmasında telekosmik kom-

munikasiyaların istifadə edilməsi kağızsız elektron sənədlərin və informasiyanın mübadiləsinə, kompyuterlər vasitəsilə optimal qərarların qəbul edilməsinə imkan verdi.

İstehsal və ticarət proseslərinin idarə edilməsi, xammalın, hazır məmulatın istehsal daxilindəki hərəkətinə nəzarət vasitəsi olaraq nəqliyyat logistikası metodlarının istifadə edilməsinə imkan yarandı. Artıq 80 - ci illərin sonunda qarışıq rabitələrdə yük daşımalarının ekspeditor- operatoru ümumi paylama ekspeditor - operatoruna çervilməyə bişladı. Bu cür operatorluq bütün əməliyyatları kompleks şəkildə maliyyələşdirən bankın bilavasitə iştirakını da nəzərdə tutur (İmanov, 2005: 5).

Logistik məsələlərin həlli gedişində ekspeditor və müvəkkil firmaları öz üzərinə məhsulun hazırlanması prosesinin tamamlanması, xammal və yarımfablikatların dərindən işlənilməsi, hazır məhsulun istehlakçılar və sifarişçilər arasında paylanması funksiyalarını götürməli olurlar. Bu əməliyyatların sadələşdirilməsi və səmərələşdirilməsi üçün onlar malların aralıq mərhələlərdə alınıb, daha sonra satılmasını yerinə yetirir və bununla da mərkəzləşdirilmiş təchizat fəaliyyəti üzrə ixtisaslaşdırılırlar (Cavadov, 2009: 281).

Nəqliyyat-ekspedisiya xidmətləri logistikanın inkişafı və fəaliyyətində mühüm element kimi aşağıdakı amillərin məcmusuna çevrilir: nəqliyyat xidmətlərinin rasional metodunun seçilməsi; malların çatdırılma istiqamətinin və daşınma üsulunun müəyyən edilməsi; nəqliyyat proseslərinin təşkilinin optimal forma və metodunun axtarışı; logistika çatdırılması funksiyasının bir sıra parametrləri üçün alternativlərin və kompromis variantların öyrənilməsi.

Bu müddəaların nəzərə alınması nəqliyyat və ekspeditor sistemlərinin inkişafına müasir logistik yanaşmaların tətbiqinə öz töhfəsini verir. Bu, logistika xərclərini minimuma endirmək və yük sahibinin bütün tələblərini yerinə yetirmək şərti ilə, faktiki çatdırılma prosesinə yaxşı uyğunlaşdırılmış müxtəlif çevik, idarə olunan logistika sistemlərini yaratmağa imkan verəcəkdir. Bu cür inteqrativ tendensiyaların nəticəsi, başqa amillərlə yanaşı, təkcə dövlət daxilində deyil, həm də müxtəlif ölkələr arasında iqtisadi əlaqələr üçün zəruri nəqliyyat növlərini tam təmin edən, qlobal əmtəə bölgüsü sistemini (əmtəə bölgüsü şəbəkəsi) təşkil edən sistemlərdir (Dmitriyev, 2013: 201).

Son zamanlarda, bir çox ticarət əməliyyatları üçün malların daşınması təkcə milli deyil, həm də logistika paylama şəbəkələri üzrə malların paylanmasının beynəlxalq sistemləri çərçivəsində baş verdiyi şəraitdə, bu əməliyyatların ümumi iqtisadi effekti əsasən nəqliyyat sistemlərinin vəziyyəti ilə müəyyən edilir və müəyyən edilmiş şəbəkələrdə informasiya dəstəyi səviyyəsini göstərir. Bunu əmtəə bölgüsü sisteminin inkişafındakı aşağıdakı tendensiyalar təsdiqləyir:

- axın proseslərinin optimallaşdırılması yolu ilə təsərrüfat fəaliyyətinin rasionallaşdırılmasının praktiki tətbiqi üçün geniş imkanlar (logistika konsepsiyası);
- "qarışıq nəqliyyat" üsuluna əsaslanan mütərəqqi nəqliyyat və texnoloji çatdırılma sisteminin inkişafının intensivləşdirilməsi;
- nəqliyyat təminatında informasiya logistikası və kompyuter texnologiyaları sahəsində ən son nailiyyətlərdən istifadə;
- tənzimləyici bazanın işlənib hazırlanması məqsədi ilə ixtisaslaşmış milli və beynəlxalq təşkilatların fəal işi, bunun nəticəsi həm iqtisadi əlaqələrə nəqliyyat dəstəyinin logistika prosesi çərçivəsində müxtəlif formallıqların və maneələrin sadələşdirilməsi və birləşdirilməsi.

Mürəkkəb inteqrasiya edilmiş logistika sistemləri olan əmtəə paylama şəbəkələri üçün nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri müəyyən qanunlara əsaslanır.

Onlardan birinə görə, mürəkkəb sistemlərin işləməsinin səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq üçün onların strukturlaşdırılmasına yanaşmaları sadələşdirmək lazımdır. Əmtəə bölgü şəbəkələri sahəsində bu obyektiv qanunun praktiki həyata keçirilməsi onların nəqliyyat-ekspedisiya xidmətlərinin maddi-texniki təminatı hesab edilməlidir. Hazırda yükdaşıma proseslərinin təşkilatçıları kimi ekspeditor şirkətlərinin fəaliyyəti yükdaşıma sisteminin iqtisadi səmərəliliyinin və daşıma prosesinin logistikasının artırılmasında əsas amildir (Dmitriyev, 2012: 76). Eyni zamanda, müasir şəraitdə nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri bazarında yüksək rəqabət səviyyəsinin olması ilə xarakterizə olunur. Bu arada, ekspeditorluq xidmətlərinin göstərilməsi təcrübəsi təhlil edilərkən ekspeditor müəssisələri tərəfindən yük sahiblərinə xidmət

göstərilməsi zamanı metodoloji əsassız, səmərəsiz və rəqabətə davamsız texnologiyalardan istifadə halları aşkar edilir. Sonuncu vəziyyəti bazar şəraitində nəqliyyat-ekspedisiya xidmətlərinin təşkilini tənzimləyən metodiki tövsiyələrin olmaması ilə izah etmək olar.

Ekspeditorların, hətta iri şirkətlərin böyük əksəriyyəti yükgöndərənlərin, yükalanların və daşıyıcıların işini koordinasiya edərkən, yük sahiblərinin ehtiyaclarını tam ödəməyə imkan verməyən daşıma sorğularının işlənməsi üçün texnoloji sxemlərdən istifadə edirlər. Bu logistika texnologiyası mövcud nəqliyyat növlərinin mövcudluğunun və mövcud verilənlər bazalarından istifadə edərək tərs yüklənmənin mümkünlüyünün ardıcıl yoxlanılması ilə nəticələnir. Müraciətdən imtina ehtimalı kifayət qədər yüksək ola bilər ki, bu da həm müştəri xidmətinin keyfiyyət səviyyəsini, həm də ekspeditorların rəqabət qabiliyyətini azaldacaqdır.

Daşıyıcıların və yük sahiblərinin birgə işini düzgün təşkil etməkdən ibarət olan ekspedisiya müəssisəsinin funksiyası real bazar şəraitində (mərkəzləşdirilmiş idarəetmə üsulları olmadıqda) ekspeditorun səmərəliliyi ilə müəyyən edilir ki, bu da öz növbəsində, bütövlükdə nəqliyyat sistemlərinin səmərəliliyini müəyyən etmək üçün imkan yaradır (Dmitriyev, 2014: 51).

Müasir nəqliyyat-ekspedisiya müəssisələrinin fəaliyyətində təkcə təşkilati deyil, həm də böyük ölçüdə vasitəçilik fəaliyyətinin əlamətləri olduğundan, nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri bazarında münaqişəli vəziyyətlər yaranır ki, bu da müxtəlif tərəflərin maraqlarının əlaqələndirilməsi zərurətini ehtiva edir.

Nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri prosesi mürəkkəb texnoloji prosesdir, onun idarə edilməsi qərarların qəbulunun müxtəlif mərhələlərində çoxlu sayda alternativlərlə müşayiət olunur. Yanlış qərarlar səbəbindən səhvlərin qiyməti olduqca yüksək ola bilər. Bu, nəqliyyat vasitələrinin və vaqonların dayanmasının yüksək qiymətini, yükün zədələnməsi ehtimalını və ekspeditor üçün əlavə mənfəətin itirilməsini izah edir. Bununla belə, ekspeditor xidmətlərinin idarə edilməsi proseduru çərçivəsində qərarların qəbul edilməsinin əsaslandırılmasına müasir logistika yanaşması bir çox problemlərin həllinə imkan yaratmışdır.

Yuxarıda göstərilən müddəalardan istifadə etməklə, logistik yanaşmadan istifadə etməklə nəqliyyat-ekspedisiya xidmətləri proseslərinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması sahəsində nəzəri və eksperimental tədqiqatların aparılmasının xüsusi əhəmiyyətini əsaslandırmaq mümkündür. İlk növbədə, yükdaşıma xidmətlərinin logistikasının mövcud vəziyyətinin bir sıra problemli məsələlərini həll etmək, ekspeditor xidmətləri sahəsində terminologiya problemini işıqlandırmaq, ekspeditor xidmətlərinin göstərilməsinin məzmununu və xüsusiyyətlərini təhlil etmək lazımdır.

Sistem təhlili və logistika metodologiyasının prinsipləri nəqliyyat və ekspeditor xidmətlərinin səmərəliliyinin artırılmasına cavabdeh olan bəzi nəzəri müddəaları inkişaf etdirməyə imkan verir, yəni:

- nəqliyyat və ekspeditor xidmətlərinin göstərilməsi prosesinin iqtisadi səmərəlilik göstəricilərini təhlil etmək;
- nəqliyyat və ekspeditor xidmətlərinin texnoloji sxemlərinin təhlili üçün metodologiya təklif etmək;
- ekspeditor xidməti prosesinin simulyasiya modelinin strukturunu nəzərdən keçirmək;
- bazarda ekspeditor şirkətinin fəaliyyətinin məqsədəuyğunluğunun qiymətləndirilməsi üçün model hazırlamaq;
- nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri bazarında subyektlərin fəaliyyəti üçün optimal logistik strategiyaların seçilməsi üçün nəzəri əsaslar təklif etmək;
- daşıyıcılar və ekspeditor müəssisələri üçün texnoloji həllər kompleksi təklif etmək.

Ekspedisiya xidmətlərinə tələbat parametrlərinin, eləcə də özəl modellərin və ekspeditor xidmətlərinin səmərəliliyinin artırılması sahəsində aktual elmi və tətbiqi problemlərin həllinin nəticələrinin eksperimental tədqiqatları göstərir ki, hazırda ekspedisiya xidmətləri bazarı böyük həcmdə yük daşıyıcılarından, malların çatdırılması prosesini təşkilati olaraq təmin edən iştirakçılardan (yük sahibləri, ekspeditorlar, daşıyıcılar, vasitəçilər) ibarətdir.

Öz növbəsində nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri bazarı mürəkkəb sistemdir. Logistika nəzəriyyəsinin prinsiplərini nəzərə alaraq sistem miqyaslı tədqiqat və modelləşdirmədən istifadə

etməklə onun fəaliyyətinin effektivliyini qiymətləndirmək mümkündür. Buna görə də nəqliyyat ekspeditor xidmətləri bazarının subyektləri arasında qarşılıqlı əlaqə modelinin işlənib hazırlanmasına yönəlmiş tədqiqatlar xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Nəqliyyat və ekspeditor xidmətlərinin logistikası sahəsində sistemli tədqiqatların başlanğıcını XX əsrin ikinci yarısına aid etmək olar. Ekspeditor xidmətləri üçün ekspeditorların, daşıyıcıların və ekspeditor xidmətlərinin göstərilməsi prosesinin digər iştirakçılarının vəzifə və funksiyalarının formalaşdırılmasına diqqət yönəldilməklə, iqtisadiyyatın nəqliyyat sektorunda keçid prosesləri, habelə bazarın formalaşmasının xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilib. Sonrakı tədqiqatlar məhsulun istehsal yerindən son istehlakçıya qədər bölüşdürülməsi sisteminin elementlər üzrə təhlili ilə əlaqələndirilir. Çatdırılma sisteminin əsas elementləri ticarət firmaları, regional dilerlər, ekspeditorlar və daşıyıcılar idi.

Nəqliyyat -ekspedisiya xidməti dedikdə daşıma prosesi ilə eyni zamanda baş verən əməliyyat və ya işlər başa düşülməlidir. Bu əməliyyatlara materialların çatdırılması, anbarlama və saxlama, qablaşdırma və cəmləşdirmə, həmçinin istənilən nəqliyyat növü ilə daşımanın təşkil edilməsi daxildir. Buraya həmçinin nəqliyyat vasitələrinin kiralanması, xarici ticarət müqavilələri üzrə hesablaşma əməliyyatları, məsləhət konsultasiya xidmətləri, yüklərin gömrük rəsmiləşdirilməsi, daşıma marşrutun seçilməsi, hərəkət qrafikinin hazırlanması və nəqliyyat vasitələrinə texniki xidmət, nəqliyyat sənədlərinin tərtibatı, yükün qəbulu, təslim edilməsi, yükləmə-boşaltma işləri, ünvanına yük daxil olduğu barədə sifarişçinin məlumatlandırılması və s. aiddir (Əliyev, 2024: 30).

Nəqliyyat-ekspedisiya xidmətlərinin logistikasının inkişafının əsas istiqamətlərinin təhlili çərçivəsində, digərləri ilə yanaşı, nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri sistemində marketinq fəaliyyətini xarakterizə edən iqtisadi kateqoriyaların və elementlərin spesifik qarşılıqlı əlaqəsini təsvir etmək, həmçinin nəqliyyat-ekspeditorluq xidmətlərinin satışında logistika və marketinq arasında qarşılıqlı əlaqə modelini qurmaq olar.

Ekspeditor xidmətləri bazarı makrologistika sisteminin müəyyən xüsusiyyətlərinə malikdir (müəssisələri və sənaye təşkilatlarını, vasitəçilik, ticarət və nəqliyyat təşkilatlarını əhatə edən böyük material axınının idarə edilməsi sistemi). Buna görə də modelləşdirmə logistika konsepsiyasında əsas olan sistem yanaşmasının metodoloji mövqelərindən həyata keçirilməlidir (Naumov, 2010: 144).

Sistem yanaşmasında sistemin formalaşması ardıcıllığı dörd mərhələdən ibarətdir: əməliyyat məqsədinin müəyyən edilməsi və formalaşdırılması, sistemin təmin etməli olduğu tələblərin müəyyən edilməsi, alt sistemlərin formalaşdırılması və onların sintezi. Fəaliyyət məqsədinin müəyyən edilməsi mürəkkəb logistika sistemi kimi nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri bazar modelinin hazırlanmasının ilk mərhələsidir. Bu halda yerli (bazar subyektlərinin məqsədləri) və ümumi məqsədləri (sistemin yaranan xassələrini müəyyən edən bütün bazar iştirakçılarının qarşılıqlı fəaliyyətinin nəticələri) fərqləndirmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Nəqliyyat və ekspeditor xidmətlərinin logistika subyektlərini üç növə bölmək olar: logistik operatorlar (ekspeditorlar), nəqliyyat xidmətlərinin təchizatçıları (daşıyıcıları) və nəqliyyat xidmətlərinin istehlakçıları (yük sahibləri). Bazarda yük sahibləri nəqliyyat və ekspeditorluq xidmətləri sahəsində ehtiyacları üçün yüksək keyfiyyətli logistik xidmətlər əldə etmək məqsədi güdürlər. Bu məqsədə nail olmaq məsələsi nəqliyyat-ekspedisiya xidmətlərinə tələbatların ödənilmə səviyyəsini (məsələn, nəqliyyat və ekspeditor xidmətlərinə çəkilən məsrəflərin nisbəti və nəqliyyat-ekspedisiya xidmətlərinə olan tələbatın ödənilmə səviyyəsini) əks etdirən bir sıra göstəricilərin müəyyən edilməsi və onlara riayət edilməsi yolu ilə həll edilir.

Nəqliyyat-ekspedisiya xidmətlərinin logistika sisteminə xarici mühitə təsir edən amillər istifadə olunan resursların növlərinə görə aşağıdakı qruplara bölünən göstəricilər toplusu vasitəsilə təsvir edilə bilər: maliyyə resurslarından istifadəni xarakterizə edən göstəricilər; əmək ehtiyatlarından istifadəni xarakterizə edən göstəricilər; inzibati və hüquqi təsiri əks etdirən göstəricilər; maddi ehtiyatları xarakterizə edən göstəricilər (giriş material axını). Nəqliyyat-ekspedisiya xidmətlərinin logistika sistemi üçün əsas tələb yuxarıda göstərilən göstəricilərin cəminin optimal dəyərlərini təmin edən işləməsidir.

Bazar subyektlərinin (alt sistemlərinin) qarşılıqlı əlaqəsinin səbəbi bir tərəfdən yük sahiblərinin malların daşınmasına, digər tərəfdən isə daşıyıcıların daşınma üçün sifarişlərə malik olması ehtiyacıdır. Ekspeditorluq xidmətləri daşıyıcıların və yük sahiblərinin ehtiyaclarının ödənilməsi prosesidir. Ekspeditor xidmətlərinə sorğular (tələb), eləcə də onlara xidmət prosesi sistemin elementlərini birləşdirən axınları təşkil edir. Nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri prosesi sistemin elementləri arasında dövr edən üç növ axınla təmin edilir - maddi, informasiya və maliyyə.

İstehsal-ticarət infrastrukturunun və nəqliyyat xidmətləri bazarının tərkib hissəsi kimi nəqliyyat və ekspeditor xidmətlərinin logistikasının inkişaf perspektivlərini müəyyən edərkən, müasir nəqliyyat sistemlərinin mahiyyətini və məzmununu açmaq və müqayisəlilik problemini həll etmək lazımdır (Karasev, 2008: 26).

Ekspeditor fəaliyyəti nəqliyyat prosesinin ayrılmaz hissəsi olub yüklərin daşınması ilə əlaqədar daşımaçının öhdəliklərindən kənara çıxan mürəkkəb və əmək tutumlu işlər kompleksini əhatə edir. Ekspeditor yüklərin daşınması prosesində iştirak edən bütün tərəflərlə əməkdaşlıq edir və yükün yerdəyişməsini ən etibarlı, ən cəld və ən qənaətcil üsulla təşkil edir. Səmərəli beynəlxalq fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün ekspeditor təcrübəli və etibarlı korrespondent şəbəkəsinə və ya dünyanın ən mühüm kommersiya mərkəzlərində özünün şöbəsinə malik olmalıdır. Bunun sayəsində ekspeditor daşımalara sifarişlər alır, nəqliyyat vasitələrinin geri yüklənməsini təmin edir və yüklərin hərəkətinə nəzarəti yerinə yetirir (Cavadov, 2012: 18).

Qeyd etmək olar ki, hazırda ekspeditor xidmətlərinin logistik arxitekturası faydalı yüklərin (yüklərin və ya sərnişinlərin) hərəkətinə və logistik infrastruktur obyektlərinin fəaliyyətinə birbaşa cavabdeh olan daşıma operatorlarının vahid davamlı şəbəkəsi kimi qəbul edilir. Bu kontekstdə nəqliyyatın əsas rolu həm də qlobal əmtəə bölgüsü sistemlərinin dəstəklənməsində, insanların iş və məişət səfərləri üçün sosial ehtiyaclarını ödəmək üçün şəhər və periferik infrastrukturun saxlanmasında özünü göstərir. Odur ki, həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə yüklərin və sərnişinlərin çatdırılması təşkil edilərkən nəqliyyat-logistika xidmətlərinin potensialından və logistika texnologiyalarından səmərəli istifadə üçün tədbirlər kompleksinin hazırlanması zəruridir (Shcherbakova, 2015: 582).

Ona görə də logistika texnologiyası maddi, maliyyə, informasiya, kadr və digər növ axınların səmərəli idarə edilməsi, planlaşdırılması və təmin edilməsinə əsaslanan fəaliyyət kimi başa düşülməlidir. Bu vəziyyətdə logistikanın məqsədi malların material axınının mənşəyindən son istehlaka qədər səmərəli hərəkəti olacaqdır. Nəqliyyat logistikasının müasir inkişafı, digər məsələlərlə yanaşı, böyük beynəlxalq nəqliyyat və paylama mərkəzləri kimi daha böyük logistik strukturların rəqabətinə tab gətirə bilməyən nəqliyyat və ekspeditor xidmətləri sahəsində kiçik və orta biznes strukturlarının ləğvinə gətirib çıxarır.

Beləliklə, qeyd etmək lazımdır ki, yalnız bu mərkəzlər öz işlərində material axınının monitorinqi üçün müasir informasiya texnologiyaları kompleksindən istifadə edə və malların son istehlakçılara çatdırılması üçün səmərəli logistik idarəetməni təmin edə bilərlər.

Nəticə

Nəqliyyat maddi istehsalın bir qolu olmaqla logistik proseslərin strukturunda əsas rol oynayır. Nəqliyyat sistemlərinin mövcudluğu sayəsində iqtisadiyyatın digər sahələri də fəal şəkildə inkişaf edir, sahibkarlıq subyektlərinə gəlir gətirir. Logistika isə demək olar ki, bütün sektorların inkişafında bünövrə rolunu oynamaqla, yeni iş yerlərinin yaradılmasında, gəlirliyin artırılmasında mühüm rol oynayır. Nəticədə bütün sahələrdə gəlirlərin artmasına, bir sözlə inkişafın əldə olunmasına nail olmuş oluruq.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, A.A., Orucov, T.Z. (2018). Azərbaycanın logistika və ticarət qovşağı kimi regional əhəmiyyəti. Bakı, s.51-52.
2. Afanasenko, I.D. (2014). Ekonomicheskaya teoriya v yedinoy strukture znaniy. Izvestiya Sankt-Peterburqskoqo qosudarstvennoqo ekonomicheskoqo universiteta. № 1, s.7-15.

3. İmanov, T.İ. (2005). Logistikanın əsasları. Bakı: Təhsil, 669 s.
4. Cavadov, Ə.Ə. (2009). Avtomobil yük daşımaları. Bakı, s.281-282.
5. Dmitriyev, A.V. (2013). Formirovaniye logisticheskoy sistemy transportno-ekspeditorskikh uslug. Problemy sovremennoy ekonomiki. № 2, s.201-204.
6. Dmitriyev, A.V. (2012). Metodologicheskiye osnovy logisticheskogo upravleniya transportno-skladskimi tsentrami. Izvestiya Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta. №6, s.76-81.
7. Dmitriyev, A.V. (2014). Problemy logisticheskoy koordinatsii deyatel'nosti sub"yektov rynka transportno-ekspeditorskikh uslug. Vestnik RAYEN (Sankt-Peterburg). № 1, s.51-53.
8. Əliyev, A.A. (2024). Yük daşımalarının təşkilinin qabaqcıl metodları. AEM. Bakı: Cild: 18. Sayı: 1, s.27-34.
9. Naumov, B.S. (2010). Osnovy povysheniya effektivnosti transportno-ekspeditorskikh uslug na avtomobil'nom transporte. Khar'kov: Khnadu, 144 s.
10. Karasev, V.A. (2008). Globalizatsiya rynka transportnykh uslug i transportno-logisticheskikh sistem v mirovoy ekonomike: avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni. Ekonom nauk. M., 26 s.
11. Cavadov, Ə.Ə. (2012). Nəqliyyat ekspedisiya işlərinin təşkili. Bakı, s.18-19.
12. Shcherbakova, V.V. (2015). Logistika i upravleniye tsepyami postavok. M.: Yurayt, 582 s.

Göndərilib: 13.12.2023 Qəbul edilib: 21.02.2024